

Ljubinka Karpowicz

Rijeka, Candekova 23/b

KRITIKA FAŠIZMA U DJELU DRAGOVANA ŠEPIĆA

UDK 940.53:92 ŠEPIĆ

Izlaganja sa znanstvenih skupova

Primljeno: 29. 5. 1989.

Tekstovi D. Šepića vezani za fašizam nastali su u razdoblju od 1931. do 1935. godine, dakle u vrijeme njegovog studijskog boravka u Parizu, kada se druži s talijanskim i drugim antifašistima. Šepićeva kritika fašizma polazi u prvom redu sa stajališta međunarodnog prava kao mjerila humanosti. Fašizam je za njega negacija ljudskih prava (iznosi primjere Julijske krajine — Istre i Slovenskog primorja), a zatim kreće u kritiku fašizma u oblasti ideologije. Razumijevanje talijanskog fašizma povezuje sa talijanskim iredentizmom. Autorica ukazuje na plodne kontakte D. Šepića s talijanskim antifašistima, te smatra ondašnju ulogu mladoga D. Šepića nezamjenjivom za antifašistički pokret Evrope uopće.

Bogat istraživački i znanstveni rad profesora Šepića odvijao se unutar dva tematska kompleksa.

Prvobitan znanstveni interes usmjeren je ka istraživanju jugoslavenskog pokreta, koji je kulminirao ujedinjenjem, te na razdoblje odmah nakon I. svjetskog rata.

Drugi dio znanstvenog interesa profesora Šepića vezan je za razdoblje NOB-e i stvaranje socijalističke Jugoslavije.¹

¹ Ljetopis Jugoslavenske akademije za godinu 1986, knj., 90, Zagreb, 1987.

Između oba tematska kompleksa koji su zaokupljali pažnju znanstvenika, nalazi se razdoblje fašizma kojim se profesor Šepić nije bavio.

Ova je konstatacija samo relativno točna jer profesor Šepić ovo razdoblje nije obradio u vidu nekog monografskog djela, ali se njime bavi u kratkom razdoblju svoga publicističkog rada na osoben i može se reći neponovljiv način.

Tekstovi vezani za fašizam, naime, nastali su u razdoblju 1931—1935, dakle u vrijeme studentskog boravka mladog Šepića u Parizu i predstavljaju spoj osobnog i objektivnog što ovim tekstovima daje posebnu draž.

Mladi Šepić se, naime, u to vrijeme nalazi u Parizu kao stipendist jugoslavenske vlade, druži se s talijanskim socijalistima i ostalim antifašistima, a objavljuje u »Istri«, glasilu Saveza jugoslavenskih emigranata iz Julijske krajine koje se publicira u Zagrebu.

U kosmopolitskoj i dinamičnoj atmosferi talijanskog antifašizma, ujedinjenog u organizaciju »Giustizia e libertà«, mladi Šepić stječe, ili možda samo potvrđuje, onu mjeru tolerancije i distance, kako prema političkim zbivanjima, tako prema njihovim idejnim potkama, koje karakteriziraju njegov znanstveni rad sve do naših dana i približavaju ga atributima objektivne društvene znanosti.

Istovremeno mladi Šepić stječe poznanstva i prijateljstva među talijanskim intelektualcima — antifašistima, što ga afirmira kao čovjeka dobre volje.

U periodu boravka u Parizu, istovremeno s kritikom političke prakse fašizma prema narodnim grupama, nastaju i portreti danas poznatih antifašista, prijatelja mladog Šepića — Salveminija, Turatija, Rosellija i Treversa.

Za razliku od mnogih antifašističkih tekstova koji se temelje na etičkim principima, nasuprot kojima fašizam postoji, Šepićeva kritika polazi sa stanovišta međunarodnog prava kao mjerila humanosti, čije principe fašizam krši i zbog toga se pojavljuje kao negativan politički sistem na međunarodnoj ravni.

Fašizam kao negacija ljudskih prava ilustriran je iznošenjem njegove politike prema narodnim grupama unutar talijanskih granica, posebno u Julijskoj krajini, što se, na izvjestan način mladog Šepića i osobno ticalo.

Šepić, međutim, proširuje kritiku fašizma na njegovu ideologiju. Spoznaja ideoloških konstanti fašističke ideologije omogućila je profesoru Šepiću da se tokom svojih kasnijih istraživanja uspješno bavi »konstantama i transformacijama« talijanskog iredentizma (da parafraziramo naslov jednog članka)² koji svoje pojavne oblike potvrđuje u međuratnom razdoblju kao fašizam. Razumijevanje talijanskog fašiz-

² *Talijanski iredentizam na Jadranu (konstante i transformacije)*, Časopis za suvremenu povijest, Zagreb, 1/1975.

ma, dakle, u djelu profesora Šepića povezano je s talijanskim iredentizmom, tako da se kritika talijanskog fašizma mora promatrati istovremeno i kao kritika talijanskog iredentizma.

Iako je znanstveni postupak analize iredentizma i fašizma kritika fašističke prakse prema manjinama, te predstavljanje ideja antifašizma i njegovih boraca jedinstven znanstveni postupak, u nastojanju da prikazemo izvedenu složenu analizu profesora Šepića uvjetno smo podijelili publicističke tekstove na navedene tematske cjeline.

I. Analiza fašizma

Članak u kojem je izvršena najbolja analiza ideologije fašizma objavljen je 1932. godine.³ U podnaslovu članka — »Bajonete koje traže ideju«, mladi novinar Šepić ističe transformaciju fašizma od pokreta u čijem je središtu bio aktivizam kao vrijednost ka fašističkoj ideologiji koja je zaokružena interpretacijama države. Kako Šepić ističe da u toj interpretaciji fašistička ideologija ima svoje idejne prethodnike, poduže se zadržava na kulturnom nasljeđu talijanskog nacionalizma koji je tlo gdje izrasta talijanski fašizam. Šepić iznosi jednakost u interpretaciji naroda (buržujski i proleterski), rase, potrebu za autoritetom i hijerarhijom, koji su prisutni u talijanskom nacionalizmu i fašističkoj ideologiji i navodi idejne prethodnike — Corradinija, Prezzolinija i Rocca.

Šepić posebno ističe Corradinijevo odbacivanje marksističke misli o ekonomskoj osnovi politike, a afirmaciju sile u fašističkoj ideologiji kao ključu za rješavanje međunarodnih odnosa, te izričito ističe da su sve ove ideje, koje izgledaju moderne (1932) i fašističke, u stvari risorgimentalne i nacionalističke.

U dijelu članka o fašističkoj državi Šepić citira Rocca (*La dottrina politica del fascismo*),⁴ Camila Pellizzia (*Gerarchia*)⁵ te naglašava onu interpretaciju države i slobode u ideologiji talijanskog fašizma koja ga vodi ka negaciji međunarodnog prava, a time negira njegov legalitet.

Dok fašizam smatra da je individualna sloboda pokoravanje pojedinca državi, a da je država u svom odnosu prema pojedincu neograničena, međunarodno pravo ističe da su državni suverenitet i državna sloboda ograničeni u odnosu na međunarodni život.

³ *Fašizam i manjine*, Istra, IV, 51, 52/1932.

⁴ Alfredo Rocco je upravo poznat kao osnivač pravne teorije fašističke države. A. Rocco je imao dosta različitu, ali i posebnu teoriju fašističke države, reakcionarnu, ali, istovremeno, pozitivističku, a ne metafizičku. On je dolazio iz redova nacionalista. Vidi: Emilio Gentile, *Le origini dell' ideologia fascista*, Bari 1975. 378 str.

⁵ Camilo Pellizzi predstavnik one interpretacije fašizma koja ga izjednačava sa »duhovnom revolucijom« — djelom fašističke aristokracije. Država je za Pellizzia djelo (fašističke) aristokracije, tj. aristokracije duha. Vidi: E. Gentile, c. dj. str. 396.

»Fašistička država sa svojom ekspanzivnošću krši međunarodno pravo«, piše Šepić iz Pariza, »ona ne može iskreno raditi na međunarodnoj suradnji. Gdje fašizam najkonkretnije negira međunarodno pravo i dnevno vređa osnovne principe međunarodnog života su narodne manjine.«⁶

Šepić dalje piše da je manjinsko pravo rezultat razvoja demokracije interpretirane u duhu ugovorne teorije društva u kojoj čovjek jeste temelj društva i njegov konačni cilj.

Negirajući pravo čovjeka da pripada slobodnoj zajednici fašizam se potvrđuje kao antipod demokratiji i slobodi.

»Manjinsko pitanje će postojati u Italiji«, zaključuje Šepić«, sve dok na vlasti bude fašizam.«⁷

Međunarodna zaštita manjina i fašizam su tema koja Šepića zaočuplja i narednih godina.

To je način da se učestvuje u međunarodnoj debati o manjinama koja se vodi u političkoj komisiji Društva naroda, a koja se posredno tiče i položaja slovenskih manjina u Italiji. U ime slovenskih manjina sastancima u Ženevi prisustvuju Josip Wilfan i Englbert Besednjak svojim diskusijama skrećući pažnju javnosti na zločin prema Slavenima u Istri i Julijskoj krajini, a Dragovan Šepić, kao dopisnik, upozoravajući jugoslavensku javnost na stanje u međunarodnom manjinskom pokretu i položaju naše neorganizirane i nereprezentirane manjine.

Ono što Šepića i »Istru« kao glasilo emigracije iz Julijske krajine krasi jeste politički pragmatizam koji rasprava o manjinama vodi na razini međunarodnog prava i s međunarodnih tribina,⁸ stavljajući slavensku manjinu Italije unutar međunarodnog manjinskog pokreta.

Karakteristike i smjernice manjinskog pokreta Dragovan Šepić je toliko precizno opisao, a njegove tokove predvidio, da taj tekst i do sada zadivljuje aktualnošću, iscrpljivošću i analitičnošću.⁹ Taj je članak nagovijestio budućeg diplomata!

Šepić razlikuje manjinski pokret od revizionističkog, koji ide za revizijom granica uspostavljenih mirovnim ugovorima u Parizu nakon I. svjetskog rata. Manjinski pokret priznaje status quo u pitanju granica, ali nastoji da se mirovne konvencije upotpunjuju materijalnim pokazateljima zaštite narodnih manjina, gdje su takvi ugovori sklopljeni, te da se protegnu i na one države gdje ugovori nisu sklopljeni, kao

⁶ *Fašizam i manjine*, v. bilj. 3.

⁷ Isto

⁸ *Debata o manjinama*, Istra, IV. 41/1932.

⁹ »Nama je momentalno glavno da smo o svim namjerama fašizma informirani, kako fašisti gledaju na naše pitanje, pitanje manjine nije pitanje granica (one se neće menjati) nego pitanje postupka s manjinama. Oni misle da će Jugosloveni u Julijskoj krajini i Nemci u Tirolu biti dobri Talijanski državljani ako im se dade izvesna kulturna i politička sloboda. Istra, IV. 13. II. 1932.

¹⁰ Smjernice manjinskog pokreta, Istra, V. 14, 15, 16/1933.

što je sa Italijom. »Sve jače proganjanje manjina u Evropi«, ističe Šepić, »iznosi na javu mane i praznine međunarodne zaštite manjina«.¹¹

Upozoravajući da Italija ne priznaje postojanje manjina unutar svojih granica, Šepić tvrdi da je pravo takve emigracije da se organizira u inozemstvu, te da su te organizacije pravi predstavnik dotične manjine. Ovo je potvrda da Šepić nastupa ne samo kao dopisnik iz Pariza, već kao čovjek između čije egzistencije i mišljenja postoji identitet.

Iznoseći međunarodne organizacije koje se bave izučavanjem i zaštitom manjina (»Congrès des groupes nationaux organisés dans les Etats européens«, »Die Nazionaliteten in den Staaten Europas«, »L'Union des Ligues pour la Societè des Nations«, Druga Internacionala), te ulogom naših predstavnika (Josip Wilfan i Engelbert Besednjak), Dragovan Šepić se zadržava na ideologiji manjinskog pokreta — analizi čija je aktualnost začuđujuća.

Šepić ističe presudnu ulogu njemačke filozofije u ideologiji manjinskog pokreta, posebno njezino razlikovanje naroda, naroda od države. Narod u ideologiji manjinskog pokreta ima svoje interese, individualnost i karakter koji se ne poklapaju s državom, što logično rađa potrebu na međunarodnoj ravni da se narodi organiziraju nezavisno od država.

Narodi su, u ideologiji manjinskog pokreta, zajednice narodnog duha, skupina duhovnih interesa, a ne zajednica krvnog srodstva.

»Manjinski pokret ide za tim«, piše Šepić, »da stvori jedan pravni sistem, koji će omogućiti manjinskim grupama da se priljube uz državu, ali da time ne trpe njihovi ekonomski, kulturni i politički interesi«.¹²

Fašizam, međutim, posebno talijanski, nastoji asimilirati manjine, uništiti njihovu individualnost. Manjinski pokret se protivi etničkoj asimilaciji, tj. onoj koja uništava narodnu individualnost, ali se slaže s političkom asimilacijom koja podrazumijeva lojalan odnos narodne manjine prema državi u kojoj živi, te suradnju na zajedničkom razvoju. Da bi narodna manjina to postigla, potrebno je da bude organizirana, pa se u tom svjetlu pitanje manjine ne pojavljuje kao pitanje odnosnog pojedinca i države, već organiziranih manjinskih grupa i države u kojoj žive. Te grupe i u fašizmu moraju biti priznate kao međunarodne zajednice s osobinama pravnog lica, tj. subjektima međunarodnog prava. One moraju imati pravo da se organiziraju u autonomne zajednice koje imaju svoju vrhovnu vlast točno određenih kompetencija unutar države, te organiziranu lokalnu autonomiju.

Profesor Šepić priznaje utjecaj njemačke teorije o federativnoj državi kao zajednici nacionalnosti (Nationalitätenstaat) nasuprot nacio-

¹¹ V. bilj. 10.

¹² Isto.

nalnoj državi (Nationalstaat) u manjinskom pokretu, pa kako je u nadležnosti manjine zaštita duhovnog interesa, a države ekonomskog, slaže se da iznad jedne i druge mora biti organizirana jedna međunarodna vlast, jedan autoritet, pred kojim bi manjina nastupala kao ravnopravni partner s državom, što ukazuje na funkciju Društva naroda kao aktualnu nadnarodnu i naddržavnu instancu.

Iz ovih pravnofilozofskih premisa Dragovan Šepić kritizira praksu fašističke Italije i ta je kritika izvedena bez ostatka.

Italija, ističe Šepić, smatra svaku manjinsku zaštitu suvišnom jer inzistira na identitetu naroda i države.

Ako i kada Italija podržava talijansku manjinu u drugim zemljama, ona to čini iz ekspanzionističkih namjera, sa stanovišta svojih imperijalističkih interesa ili u interesu svojih saveznika.¹³ »Stav fašizma prema manjinama«, ističe Šepić, »je dvoličan i vođen isključivo političkim motivima«.¹⁴

Dragovan Šepić predviđa (1933.) da će se manjinsko pitanje u fašističkoj Evropi razvijati kao podloga ekspanzionističke politike koja se vodi u ime civilizatorskih i kulturtregerskih misija te da rješenje manjinskog pitanja ne može nastupiti s fašizmom.

»Nažalost«, rezignirano mora zaključiti Šepić, »manjine ne odlučuju o svojoj sudbini i izgleda da jedino države imaju da biraju svojom politikom lojalnost manjine ili njihov iredentizam«.¹⁵ »Progoni stvaraju manjine«,¹⁶ je tvrdnja kojom se Šepić spustio u nukleus ne samo manjinskog pitanja, već i samog fašizma kao negacije duhovnih razlika te fašističke države koja je i sama dovedena u pitanje manjinskim pokretom. »Ako manjine dođu do uvjerenja da je međunarodna zaštita iluzorna«, piše Dragovan Šepić, »onda im ostaju dva puta — ili apsolutna pokornost, odnosno lojalnost državi, ili otvoreni iredentizam. Ako države zaborave da je narodna snošljivost jedino rješenje manjinskog pitanja unutar države, manjinama neće preostati drugi put, nego put revolucionarnog iredentizma. Zar se u Ženevi doista ne uviđa opasnost za svjetski mir?«.¹⁷

U analizi profesora Šepića, koju smo nastojali što autentičnije iznijeti, stavljeni su u dijalektički odnos (talijanski) iredentizam, (nacionalna) država, fašistička država, manjinski pokret i »revolucionarni iredentizam«, odnosno revolucija, kako smo to mi shvatili. Iz ove analize i uspostavljenog dijalektičkog odnosa slijedila je prognoza.

Daljnje specifične pod teme koje su obrađivane kao, recimo, identitet antislavizma i antisemitizma, rasizma i antisemitizma, bile su sa mo argumenti pride.

¹³ *Dva fašizma i dvije manjine*, Istra, V, 40/1933.

¹⁴ V. bilj. 10.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Pitanje manjina pred Društvom naroda, Istra, V, 41/1933.

¹⁷ V. bilj. 16.

U bitnim crtama kritika fašizma bila je završena. Sva istraživanja koja je kasnije Dragovan Šepić obavio temeljena su na ovim iscrpnim iako početnim, radovima nastalim u kolijevci elitnog antifašizma.

II. Talijanski antifašizam i njegove organizacije

Duhovnu klimu talijanskog antifašizma u Parizu te njegov značaj za pokret istarskih emigranata potvrđuje članak objavljen 13. II. 1932. pod naslovom: »Antifašisti se ozbiljno spremaju. Objavljen je program organizacije 'Giustizia e libertà'«. ¹⁸

Značaj ove organizacije za snagu istarskog antifašizma potvrđuje i jedan kasniji članak Dragovana Šepića iz 1979. ¹⁹ Profesor Šepić ističe značaj osude denacionalizatorske politike fašističke Italije od strane talijanskih antifašista, ali podvlači da ona nije postavljala pitanje revizije rapallske granice.

Profesor Šepić smatra talijanske antifašističke snage kolijevkom buduće suradnje KPI i KPJ u pitanju Istre.

Istarska emigracija u Jugoslaviji, koja je u svom statusu vidjela sličnosti sa snagama unutar organizacije »Giustizia e libertà« (Partito reppublicano Italiano, Partito socialista Italiano, Confederazione generale del lavoro, Lega Italiana del diritti d'uomo), prihvatila je, u jednom dijelu svog članstva, po našem mišljenju, a što bi trebalo biti predmetom jednog ozbiljnog istraživanja, program iste organizacije.

Istarska emigracija je smatrala da je u tom trenutku najvažnije (1932) da sazna što fašizam misli o manjinama, čemu je prethodno iznesena kritika bila dovoljan argument, a najbolji put za to bile su kritike talijanskog antifašizma.

Talijanski antifašisti, posebno ugledni publicist i historičar Gaetano Salvemini, ²⁰ bili su uzori Dragovanu Šepiću. Šepić ne samo da uči, već i usvaja Salveminijevu kritiku Mussolinijeve Italije, ²¹ a mnogo nakon »pariškog razdoblja« — 1968. piše enciklopedijsku jedinicu o njemu. ²²

¹⁸ V. bilj. 9.

¹⁹ *Talijanski antifašisti u emigraciji i pitanje Julijske krajine*, Pazinski memorijal 9/1979.

²⁰ Gaetano Salvemini, jedan od prvih antifašista. Skupa sa Rosselijem i Rossijem osnovao tajni list »Non mollare« (Ne popuštaj), 1925. izbačen sa fakulteta u Firenci, gdje je bio sveučilišni profesor. 1925—1934 živi u Parizu, Slobodni suradnik u društvu »Giustizia e libertà«, zatim u »Mazzini Society« u SAD. 1934—1948. predaje na Harwardu (Cambridge). Napisao: »The fascist dictatorship in Italy«, N. York, 1927, 2. izdanje u Londonu, »Le terreur fasciste 1922—1926«, Pariz, 1930, »Mussolini diplomatico«, Paris, 1932, na talijanskom 1945, La politica estera dell' Italia dal 1871 al 1914, Firenze 1944. Undher the axe of fascisme, N. York, 1936.

²¹ Dragovan Šepić, *Gaetano Salvemini, Mussolini diplomata*, Istra 51—52 (25. XII.) 1932.

²² Dragovan Šepić, *Gaetano Salvemini*, Enciklopedija Jugoslavije 7, Zagreb, str. 127.

Svoju »tribinu« u »Istri« dobili su i drugi talijanski antifašisti u Parizu — Filippo Turati,²³ Pietro Roselli²⁴ i Claudio Treves.²⁵

Uloga posrednika Dragovana Šepića bila je u tom trenutku za antifašistički pokret Evrope nezamjenjiva.

Interes za talijanski antifašizam ostao je kod profesora Šepića trajan, sudeći prema objavljenim prikazima knjiga,²⁶ ali ga je nteres znanstvenika vodio ka novim temama o kojima je rečeno u izvještaju pisanom u povodu izbora profesora Dragovana Šepića za redovitog člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Summary

THE CRITICISM OF FASCISM IN THE WORKS OF DRAGOVAN ŠEPIĆ

The works of Dragovan Šepić concerning fascism are dated in the times between 1931. and 1935., at the times of this studies in Paris where he came to meet Italian and other antifascists. Šepić's criticism of fascism originates from the point of view of international law as the measure of humanism. Fascism for Šepić is the negation of human rights (he gives us an example the Julian Alps region — Istria and the Slovenian Coastal region). He then goes on to criticies fascism in the field of ideology. The understanding of Italian fascism he connects to the Italian irredenta. The author here points out the fruitful contacts Šepić had with Italian antifascists and considers the role of young Šepić as irreplaceable within the European antifascist movement.

²³ *Filippo Turati*, Istra, 29, 22. IX/1932.

²⁴ *Pietro Roselli*, Istra, 37, 8. IX./1932.

²⁵ *Claudio Treves*, Istra, 30, 29. VII/1932.

²⁶ V. bilj. 1.